

Հ.-Ե. *(A)Ս(E)- «ՃԻՇՏ, ՀԱՎԱՏԱՐԻՄ» ԱՐՄԱՏԻՑ ՍԵՐՎԱԾ ՀԱՅԵՐԵՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԲԱՌԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԶԱՔԱՐՅԱՆ*
«Տաթև» գիտակրթական համալիր

Հոդվածը նվիրված է հ.-ե. *(a)ս(e)- «ճիշտ, հավատարիմ» պարզական արմատից անմիջականորեն սերված մի շարք այնպիսի բառերի կամ արմատների ստուգաբանությանը, որոնք գրային հայերենում սկսվում են վ- կամ (h)ա- հնչյուն(ներ)ով: Ստուգաբանությունները կատարված են հնչյունական, բառակազմական, իմաստային վերլուծությունների հիման վրա, ներքին ու արտաքին վերականգնումների և պատմահամեմատական հետազոտության եղանակների կիրառմամբ: Օգտագործված են ինչպես հանրահայտ ստուգաբանական բառարաններում ու հետազոտություններում, այնպես էլ հայերենի բարբառային բառարաններում ընդգրկված նյութեր: Հայերենագիտության մեջ ընդունված է այն կարծիքը, թե հայերենի վ- սկզբնահնչյունով բառերը բնիկ չեն՝ բացառությամբ մեկ տասնյակ բառերի, որոնք համարվում են կանոնից շեղումներ: Սույն հոդվածում, սակայն, բացահայտված է վ- սկզբնահնչյունով բնիկ հայերեն բառերի ծագման օրինաչափությունը, որի հիման վրա կատարված են նոր ստուգաբանություններ: Հոդվածի շրջանակներում առաջարկված են հետևյալ բառերի նոր ստուգաբանությունները. *վավեր, վստահ, հաւատ, հավաստ, հաստատ, սպաւէն*: Այս նոր ստուգաբանություններն էլ հենց հեղինակի ներդրումն են:

Բանալի բառեր – *հայոց լեզու, հ.-ե. նախալեզու, արմատային տարբերակներ, սկզբնահնչյուն, աճական, ձայնդարձ, աճանց, սահող s, *ս ձայնորդ, փոխառություն*

Ներածություն

Հ.-ե. *(a)ս(e)- «ճիշտ, հավատարիմ» պարզական արմատի տարալեզու ածանցյալների մի խումբ ստուգաբանված է և տեղ է գտել հանրահայտ բառարաններում [12: 11]: Դրանց թվում հայերեն բառեր նշված չեն: Սակայն

* **Հովհաննես Զաքարյան** – բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, «Տաթև» գիտակրթական համալիրի լեզվաբանության բաժանմունքի ղեկավար

Оганес Закарян – кандидат филологических наук, доцент, руководитель лингвистического отдела Научно-образовательного комплекса «Тате»

Hovhannes Zakaryan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of Linguistic Department of "Tate" Center of Research and Education

Էլ. փոստ՝ hovzakaryan@yahoo.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8168-7622>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 15.05.2024

Գրախոսվել է՝ 12.06.2024

Հաստատվել է՝ 14.06.2024

© The Author(s) 2024

հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ կան նույնարմատ չստուգաբանված կամ ոչ բավարար ճշգրտությամբ ստուգաբանված հայերեն մի շարք բառեր, որոնց ստուգաբանությունը կամ դրա ճշգրտումը կարևոր ու արդիական է հայերենի բառապաշարի բնիկ՝ հ.-ե. շերտի գիտական ուսումնասիրության ամբողջացման առումով¹:

Ինչպես հայտնի է, հ.-ե. *ս (w) ձայնորդը հայերենում բառամիջում և բառավերջում վերածվել է առավելապես **վ/լ, գ** կամ **ու** հնչյունների (*diw- >տիւ, *awed- >աւետ, *g^wow- >կով, *owi-pa- >հովիւ, *g^wowio- >կովի, *rew- >արեգ, *bhut- >բութ, *tū >դու ևն) [3, էջ 488-494]:

Ինչ վերաբերում է բառակերպին, ապա հայերենագիտության մեջ ընդունված է այն կարծիքը, որ այդ դիրքում հ.-ե. *ս- ձայնորդը վերածվել է միայն **գ**-ի կամ **ու**-ի (չկա բացատրություն, թե ինչու չէր կարող վերածվել **վ**-ի), իսկ **վ**-ով սկսվող հայերեն բառերը, որպես կանոն, իբր փոխառություններ են մեծ մասամբ իրանական աղբյուրներից [8, էջ 557-558: 1, էջ 318]²: Կասկածի ենթարկելով կարծրատիպի վերածված այդ կարծիքը՝ առաջադրել ենք այն վարկածը, որ **վ** սկզբնահնչյունով հայերեն բառերի մեծագույն մասի հայերեն հնագույն ձևերում այդ **վ**-ն եղել է ոչ թե սկզբնահնչյուն, այլ հաջորդել է հետագայում ընկած թույլ սկզբնաձայնավորին կամ սահող *s-ին, այսինքն՝ իրականում եղել է բառամիջյան *ս ձայնորդ, որի զարգացման օրինակաբանություններից մեկն է **վ/լ**-ն: Այս վարկածը հիմնավորող մի շարք ստուգաբանություններ արդեն ներկայացրել ենք մեր մի քանի հոդվածներում [4: 5 ևն]: Սույն հոդվածում շարունակել ենք այդ աշխատանքը մասնավորապես հ.-ե. *(a)u(e)- «ճիշտ, հավատարիմ» արմատից սերված հայերեն նյութի առնչությամբ:

Քննարկվող հայերեն բառերի ու դրանց ածանցյալների շարքում կան հոմանիշներ (**վավեր** – **հաւաստի** – **վատահելի** – **արժանահաւատ**, **հաւատալ** – **վատահել** – **ապաւինել**), որոնց արմատների միջև փորձել ենք գտնել նաև ծագումնաբանական կապեր, մինչդեռ դրանք մինչ այժմ բխեցվել են միանգամայն տարբեր աղբյուրներից:

Հետազոտության ընթացքը և արդյունքները

Հ.-ե. *(a)u(e)- «ճիշտ, հավատարիմ» արմատը գիտական աղբյուրներում

¹ Համեմատաբանությանը հայտնի են ոչ քիչ դեպքեր, երբ միևնույն հայերեն բառը կարելի է համարել մերթ փոխառություն (հատկապես իրանական աղբյուրից), մերթ հ.-ե. նախաձևից անմիջականորեն ծագած բնիկ բառ: Գիտական մոտեցումը պահանջում է երկու վարկածներն էլ քննարկել վերջնական ճշմարտությունը պարզելու ակնկալությամբ:

² Հատկանշական է, որ Հ. Հյուբշմանի, Հ. Աճառյանի, Գ. Ջահուկյանի նշած այդ իրանական (մասնավորապես պահլավական՝ միջին իրանյան) աղբյուրները մեծ մասամբ կամ ենթադրյալ են և հիմնականում հայերեն բառերի հիման վրա կատարված վերականգնումների փորձեր են, կամ էլ ընդհանրապես որևէ կերպ հավաստված ու վկայակոչված չեն (օրինակ՝ Գ. Ջահուկյանի «Հայերեն ստուգաբանական բառարանում» [10]): Իսկ **վ** սկզբնահնչյունով հայերեն բառերի ավելի քան 1/3 մասը անվերապահորեն համարվում է անհայտ ծագման:

ներկայացված է տարբերակներով՝ № 2172, **uer*-[11], **uerə*- «ընկերություն, ընկերասիրություն; վստահելի, ճշմարիտ, իսկական, իրական, ճշգրիտ», [12], **wēr*- «ճշմարիտ, ճիշտ, բարյացակամ, հավատարիմ» [11], **weh*-, **weh*₁-*ros*-, **weh*₁-*reh*₂- «**ճիշտ**» [13, Proto-Indo-European/*weh*₁-*ros*], **wēr*- «ճշմարտություն» [14, *vera*]:

Նշված աղբյուրներում և հայերեն ստուգաբանական բառարաններում այդ արմատից առաջացած հայերեն բառ չի նշված: Այլ լեզուների նույնարմատ զուգահեռները տրված են ստորև՝ առանձին բառերի ստուգաբանության առիթներով:

Եթե հաշվի առնենք, որ *(**a**)*u*(**e**)-ն կարող է լինել ոչ միայն թույլ սկզբնաձայնավորով, այլև **-h**₂- նախահավելվածով, ապա կարելի է հնչյունապես այդ արմատից բխեցնել նաև հայ. **վավեր**, **վստահ**, **հաւատ**, **հավաստ**, **հաւասար**, **ապաւէն** բառերը, որոնք իմաստով ևս համապատասխանում են այդ արմատին:

Վաւեր «հավաստի, ստույգ, վստահելի, արժանահավատ, հավատալի» բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Հյուբշմանին, համարել է փոխառություն պահլենթադրյալ **vāwar* (*vāpar*) «հավատալի, ստույգ» <*upa*+*var* (< *h*.-*e*. **uel*- «ցանկալ, փափագել, ընտրել») ձևից [2, *h*. 4, էջ 327]: Գ. Ջահուկյանը համաձայն է այդ վարկածին [10, էջ 708]: Wiktionary-ն այս բառը դուրս է բերել մ.պարսկ. *w'pāl* /*wābar*/ «ճշմարտություն; հավատ» սկզբնաղբյուրից [13, *վաւեր*]: Այս տարաձայնությունները նկատի ունենալով, ինչպես նաև այս բառի ձևից և իմաստից ելնելով՝ առաջարկում ենք դրա բնիկ *h*.-*e*. ծագման վարկած՝ առանց իրանական միջնորդության: Սա թերևս մասնակի կրկնավոր է՝ **վաւեր** <*վեր+վեր <*(**a**)*u***e**-*r*- <*(**a**)*u*(**e**)- «**ճիշտ**; հավատարիմ», որտեղ **r*-ն աճական է³: **Հնարավոր է նաև ենթադրել ածանցավոր կազմություն՝ վաւ-եր** <*(**a**)*u***ə**-*w*-եր <*(**a**)*u*(**e**)- «**ճիշտ**; հավատարիմ», որտեղ **w*-ն աճական է (**-եր ածանցի համար հմմտ. աղանդ-եր, ան-եր, ճենճ-եր** են): Եվ վերջապես, հնարավոր է նաև ենթադրել **վաւեր** <*վաւեր <*(**a**)*u***ə**-*ro*- <*(**a**)*u*(**e**)- «**ճիշտ**; հավատարիմ» տարբերակը (**հմմտ. մ.հոլ. waer**, լուսիսալ. *wouer* [տե՛ս ստորև՝ ծան. 2]), **որտեղ** *u*-ն ոչ թե աճական է, այլ ձայնակապ (**հմմտ. Լեւոն <Լեոն, Գեւորգ <Գեորգ, Թադեւոս <Թադեոս, Տաւոշ <Տաւոշ** են):

Վստահ «1. հաւատով, 2.ապահով, համարձակ, աներկյուղ» բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Հյուբշմանին, համարել է իրանական փոխառություն՝ համեմատելով *h*.պարսկ. ենթադրյալ **vistāhuva*-, պահլ. *vistāxv* ձևերի հետ,

³ Այլալեզու նույնարմատ զուգահեռներից հիշենք՝ գերմ. *wahr*, լուսիսալ. *wouer*, **հ.անգլ. wēr** «**ճիշտ, ճշմարիտ, ուղիղ**», **մ.հոլ. waer, հոլ. waar, արլ.ֆրիզ. weer, արևմ.ֆրիզ. wier**, կիմբր. *baar*, **հ.բրեւ. հ.կոռն. guir**, *h*.իռլ. *fir*, լատ. *vērus* (**bērus**), ումբր. *berus* «**ճիշտ, ճշմարտացի**», արբ. *ur-tē* «**իմաստուն**» (նախաալբ. **wara*) «**ճիշտ**» [13, Proto-Indo-European/*weh*₁-*ros*], *h*.բ.գերմ. *wāra* (<նախազերմ. **wērō*) «**ճշմարտություն, հավատարմություն, վստահություն**» [13, *wāra*], ռուս. *проверить* «ստուգել» [14] են:

որոնք, սակայն, ավելի շատ նշանակում են «համարձակ, անպատկառ, հանձնապաստան, լիբբ, անհամեստ» [2, հ. 4, էջ 349]: Գ. Ջահուկյանը [10, էջ 714] և Wiktionary-ն [13, վստահ] համաձայն են այդ վարկածին: Չնից և իմաստից ելնելով՝ առաջարկում ենք այս բառի բնիկ հ.-ե. ծագման վարկած՝ **վստահ** <*վի-ստ-ահ⁴ <*(a)uē-st(i)- <*(a)u(e)- «ճիշտ; հավատարիմ» ստուգաբանությունը, որտեղ **-ստ-ն հ.-ե. *-sti ածանցն է**⁵ [տե՛ս 10, էջ 799, 805, 807, 813]⁶:

Հաւատ (աւատ) «1. կրոն, դավանանք, նվիրվածություն, 2. համոզմունք, վստահություն, ստուգություն, 3. ապացույց, փաստ, հավաստիք» (որից **աւատ** «ֆեոդ», **հավատարիմ** «նվիրված, վստահելի, հուսալի», **հաւատչէք** «կանխավճար» [7, հ. 3, էջ 84]) բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել [2, հ. 3, էջ 70-71]: Գ. Ջահուկյանը նախապես համարել է բնիկ հայերեն բառ՝ հ.-ե. *Hau- *au-8 «զգալ, հասկանալ» արմատից [8, էջ 113], բայց հետո, հետևելով Բեյլիին, համարել է իրանական փոխառություն ենթադրյալ *fra-vat- կազմությունից [9, էջ 184-185: 10, էջ 454]: Wiktionary-ն, ըստ Փերիխանյանի, համարել է փոխառություն մ.իրան. ենթադրյալ *havvat (<*hamvat <նախաիրան. *hamwát-iš «հույս, հավատ» <*ham + *watáti- <հ.-ե. *wet-éti- <*wet- «մտերիմ լինել») սկզբնաղբյուրից [13, հաւատ]: Նկատի ունենալով այս տարածայնությունները, ինչպես նաև ձևից ու իմաստից ելնելով՝ առաջարկում ենք այս բառի նոր ստուգաբանություն՝ **(h)աւատ-** <*(h)auə-d- <*(a)u(e)- «ճիշտ; հավատարիմ», **որտեղ *d-ն** աճական է⁷: «Հավատ – վստահ» իմաստային անցումը շատ ավելի ակնհայտ է ռուսերենում՝ верить «հավատալ» - доверить «վստահել»⁸:

⁴ Երկրորդ՝ **-ահ/-եհ/-իհ/-ոհ** ածանցի համար հմնտ. *կո-ահ-ել* (<*g^hō- <*g^hā- «զալ, ծնվել, երևան գալ», հմնտ. *կառլ* [10, էջ 385-386]), *գրուահ* «հանցագործ», *ազահ, պատահ-ել, պատեհ, գրեհ/գրիհ/գրոհ, գրոհ* (<*gh^hēr-՝ *g^hēr- «ծանր, խիստ, ճնշում», հմնտ. *կրիվ* [10, էջ 431]), *տր-ոհ-ել* (<*dēr-՝ *der- «կտրել, հատել, ճեղքել, պատռել», հմնտ. *տ(ո)րոսել* [10, էջ 733]) են:

⁵ Այդ *-sti (<*es+ti) բաղադրյալ ածանցակերպը, հայերենում կորցնելով վերջնաձայնավորը և ձուլվելով արմատի հիմքային **ա/ե/ի/ու** ձայնավորին, ներկայումս ընկալվում է որպես **-աստ/եստ/-իստ/-ուստ** վերջածանց (*իմաստ, զգաստ, զգեստ, ուտեստ, հանգիստ, այլուստ, անդուստ* են): Նույն *es+ti-ից է **ստոյգ** «ճիշտ, արդար» բառը, որտեղ ունենք *es- «լինել» արմատը [10, էջ 695]:

⁶ Այլալեզու նույնարմատ զուգահեռներից հիշենք՝ ռուս. верный «ճիշտ, ստույգ, ուղիղ, վստահելի, ապահով, հավատարիմ, նվիրված», գերմ. wahr «իսկական» [14, вера], հուն. ἐπί-ηρες «հավատարմատար, վստահված անձ» [12, № 2172], իսլ. alvöru «լուրջ, անկեղծ» [13, verus], շվեդ., հ.դան. allvar «լրջություն», բրեւ., կոռն., կիմբ. gwir «ճշմարտություն» [13, Proto-Indo-European/weh-ros]:

⁷ Հ- սկզբնահնչյունի համար հմնտ. **հաւ** «թռչուն» <*auei- թռչուն» [2, հ. 3, էջ 66], **հաւ** «պապ, մեծ հայր» *ayo- մայրական պապ» [2, հ. 3, էջ 66-67], **հաւատի** «գետառ» <*ayer- «ջուր, անձրև, գետ» [9, էջ 454] կամ **հաւ**-առ-ի <*h₂ep-sru- <*we-(d)- <*wó-df- «ջուր, գետ» [13, PIE root *h₂ep-]), **հավալիել** «հափշտակել, առևանգել» <*ap(h)- բռնել, վերցնել» [9, էջ 455] են:

⁸ Իմաստային այլալեզու զուգահեռներից հիշենք նույնարմատ ռուս. вера «1. հավատ, կրոն, դավանանք, 2. վստահություն, համոզվածություն», լեհ. wiara «հավատ» [13, вера], լատ. verus <*weh₁- «ճիշտ», ավեստ. var- «հավատալ», varəna- «հավատ», օս. urnyn «հավատալ», հ.իսլ. vár «ուլտ, երդում, հանդիսավոր խոստում», գոթ. tuzwērgan «կասկածել», գերմ. wahr «իսկական» են [13, verus], հուն. ἐπίροος «հավատալ, վստահել, սիրելի», հ.իսլ. vārar «հավատարմության երդում», անգլ.-սաքս. wær «համաձայնագիր, հավատարմություն», գոթ. alla-werei «հավաստիություն» [12,

Հաւաստ «1. ստույգ, ճշմարիտ, վավեր, հաստատ, 2. ապացույց, երաշխիք» բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել [2, հ. 3, էջ 69-70], սակայն **-աստ**-ը համարել է ածանց՝ արմատը կապելով **հաւաստալ** կամ **հաւանել**⁹ բայի հետ [2, հ. 4, էջ 671-673]: Գ. Ջահուկյանը համարել է փոխառություն իրանական աղբյուրից՝ նախ կապելով խոտ.-սակ. hauva-asta «ուժեղ, զորեղ» ձևի հետ [9, էջ 184-185], այնուհետև համեմատելով պահլ. ենթադրյալ *wstykn (avastēkan) ձևի հետ [8, էջ 531: 10, էջ 454]: Wiktionary-ն համարել է միջինիրանյան փոխառություն՝ հղում տալով **հաւաստ** բառին [13, հաւաստ]: Նկատի ունենալով այս տարածայնությունները և նախորդ **հաւաստ** բառի հետ հարանունությունն ու մասնակի հոմանիշությունը՝ առաջարկում ենք **հաւա-ստ-** <*h₂au̯ə-sti- <*(a)u̯(e)- «ճիշտ; հավատարիմ» **ստուգաբանությունը, որտեղ –ստ-ն ածանց է** (տե՛ս վերը՝ *վստահ* բառի առիթով):

Հաւասար «1. ուղիղ, միագիծ, 2. նման, միատեսակ, ճիշտ նույն չափի, 3. ընդհանուր» բառը Հ. Աճառյանը, հետևելով Մեյեին, համարել է փոխառություն պահլ. ենթադրյալ *hāv(a)sār «միանման» ձևից [2, հ. 3, էջ 69]: Գ. Ջահուկյանը [8, էջ 531: 10, էջ 549] և Wiktionary-ն [13, հաւասար] համաձայն են նրա հետ: Սակայն նախորդ բառերի հետ իմաստային և ձևային առնչությունը նկատի ունենալով՝ կարելի է առաջարկել այս բառի բնիկ հ.-ե. ծագման վարկած՝ **հաւաւ-ար-** <*h₂au̯ə-k- <*(a)u̯(e)- «ճիշտ; հավատարիմ» **ստուգաբանությունը, որտեղ *k >u-ն** աճական է: Իսկ **-ար** ածանցի համար հմմտ. *երկ-ար, արդ-ար, դալ-ար, հարմ-ար, մոլ-ար* ևն [տե՛ս նաև 10, էջ 800]:

Ապաւէն «1. հուսալի՝ անվտանգ ապաստան, 2. վստահելի մարդ, հովանավոր» (բարբառներում՝ «օրվա ապրուստ» իմաստով [6, հ. Ա, էջ 94]) (որից՝ **ապաւամեռ** «ապավենը մեռած, անհույս մնացած» [7, հ. 1, էջ 208]) բառը Հ. Աճառյանը չի ստուգաբանել [2, հ. 1, էջ 233]: Գ. Ջահուկյանը ենթադրել է իրանական փոխառություն՝ առանց ստույգ աղբյուր մատնանշելու [10, էջ 68-69]: Ձևով և իմաստով **հաւաստ** բառի հետ կապելով՝ կարելի է ենթադրել **ապաւէն** <ապ-աւ-էն <*aṷ- <*(a)u̯(e)- «ճիշտ; հավատարիմ» ստուգաբանությունը, որտեղ **ապ-**ը և **-էն**-ը ածանցներ են: **-էն** վերջածանցի համար հմմտ. *ապար-էն, քրծ-էն, ծու-էն* ևն¹⁰: Ինչ վերաբերում է **ապ-** (<*a(m)b(i)- «շուրջը») նախածանցին, ապա դա տարբեր է համանուն ժխտականից: Դրանից է *ամբ-ողջ* բառի առաջին բաղադրիչը **ամբ-** <*ambh(i)-՝ *ambi- «շուրջը, երկու կողմից» [8, էջ 245]: **Ապաւէն**-ին ձևով և իմաստով շատ նման է ռուս. գրքային **упование** (<у-по-ва-ние) «1. հույս, ապավեն, հենարան, 2. (կրոն.) հավատ»

№ 2172], մ.հուլանդ. waer, wāre, waer «երաշխավորություն, երաշխիք», կիւր. cywir «օրենք, հավատարիմ, անկեղծորեն» [11, *wēr-] ևն:

⁹ **Հաւանել** բառը ծագում է հ.-ե. *h₂au̯an- <*u̯en- «հավանել, սիրել, ցանկանալ, ձգտել» արմատից: Արմատի համար տե՛ս Պոկոռնիի բառարանը [12, № 2137, u̯en-1, u̯enə-]:

¹⁰ Այս **-էն**-ը չպետք է շփոթել համանուն այլ ածանցների հետ [տե՛ս 10, էջ 806]:

հնաբանությունը¹¹: Այս աստիճանի նմանությունը պատահական լինել չի կարող, հետևաբար այս զուգահեռը կարևոր փաստարկ է առաջարկվող ստուգաբանության հավաստիությանը համոզվելու առումով: Դա նաև օգնում է ճշգրտելու ռուսերեն բառի արմատի բնույթը:

Եզրակացություններ

Այսպիսով ներկայացրինք հայերեն մի շարք բառեր (**վաւեր**, **վստահ**, **հաւատ**, **հաւաստ**, **հաւասար**, **ապաւէն**), որոնք մինչ այժմ համարվել են կա՛մ անհայտ ծագման, կա՛մ վիճարկելի ստուգաբանությամբ, կա՛մ փոխառություն այլ լեզվից: Հնչյունային, ձևային և իմաստային վերլուծությունների հիման վրա առաջարկվել են այդ բառերի ստուգաբանության նոր վարկածներ, որոնց համաձայն՝ դրանք սերված են հ.-ե. *(a)u(e)- «ճիշտ; հավատարիմ» արմատից: Այդ արմատը հայերենում առկա է տարբերակներով՝ **վա-/վե-/վի-/ (h)աւա-/աւ-**:

Ստուգաբանված բառերն ու նրանց ածանցյալները կազմում են հոմանիշային շարքեր (**վավեր – հաւաստի – վստահելի – արժանահաւատ**, **հաւատալ – վստահել – ապաւինել**), որոնք առնչվում են իմաստային հանրայնային կապերով: Դրանց միջև փորձել ենք տեսնել նաև ձևային-ծագումնաբանական ընդհանրություն՝ հիմնավորելով դա ներքին ու արտաքին համեմատություններով և ստուգաբանական բանաձևումներով:

Հատկանշական է, որ հոդվածում որպես հ.-ե. ծագման բնիկ հայերեն բառեր ներկայացվածներից երկուսը՝ **վ** սկզբնահնչյունով են (**վավեր**, **վստահ**), և դա օրինաչափ երևույթ է, այլ ոչ թե շեղում:

Առաջարկված ստուգաբանությունները թույլ են տալիս նաև եզրակացնել, որ կարիք չկա հայերեն նյութի հիման վրա իրանական, մասնավորապես պահլավական ենթադրյալ նախաձևեր վերականգնելու հայերեն այն բառերի համար, որոնք կարելի է օրինաչափորեն և անմիջականորեն դուրս բերել հ.-ե. հայտնի արմատներից:

Գրականության ցանկ

1. Աճառյան Հ., *Հայոց լեզվի պատմություն*, հ. 1: Երևան: Հայպետհրատ: 1940: 357 էջ:
2. Աճառյան Հ., *Հայերեն արմատական բառարան*, հհ. 1-4: Երևան: ԵՊՀ հրատ.: 1971-1979: 2705 էջ:
3. Աճառյան Հ., *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի*, հ. 6: Երևան: ՀԳԱ հրատ.:

¹¹ Упование բառը *Викисловарь*-ը համարում է չստուգաբանված [14, упова́ние]: Բայց ակնհայտ է, որ դրա կազմում **у-**, **по-** և **-ние** քերականական մասնիկներ են, և արմատն է **ва-**ն (հմմտ. հ.եկեդ.սլավ. оупъвати, ռուս. уповать, բուլղ. упová, սերբ.-խորվ. ýфати, չեխ. doufat_կաշուբ. duchwac, dupwac, հ.լեհ. upwać, լեհ. ufac, պոլավ. úfat՝ «ապավինել» [13, упова́ние], որոնցից մի քանիսում բացակայում է **по-** մասնիկը): Այդ արմատի համար կարելի է առաջարկել **ва-** <*уа-*(o)u(a)- «ճիշտ; հավատարիմ» ստուգաբանությունը:

1971: 846 էջ:

4. Ջաքարյան Հ., *Հայերենի վ- սկզբնահնչյունի հնդեվրոպական ծագման մասին* // «Հայոց լեզվի պատմական ուսումնասիրության արդի խնդիրներ» (գիտական հոդվածների ժողովածու): Երևան: «Գիտություն»: 2019: Էջեր 34-45:

5. Ջաքարյան Հ., Հ.-Է. **(a)u(e)- արմատից սերված հայերեն մի քանի բառերի ստուգաբանություն* // «Հայերենագիտական առցանց գիտաժողով», ՀԳԱ ԼԻ: Երևան: 2021 / http://language.sci.am/sites/default/files/zakaryan_hovhannes_0.pdf (ղիտվել է 21.07.2023):

6. *Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հհ. Ա-Է: Երևան: «Գիտություն»: 2001-2012: 2792 էջ:

7. Մալխասեանց Ս., *Հայերեն բացատրական բառարան*, հհ. 1-4: Երևան: ՀՄՄՌ պետ. հրատ.: 1944-1945: 2409 էջ:

8. Ջահուկյան Գ., *Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան*: Երևան: ՀԳԱ հրատ.: 1987: 748 էջ:

9. Ջահուկյան Գ., *Հայ – իրանական լեզվական զուգադիպումներ* // Պատմա-բանասիրական հանդես: Հ. 2: 1995: Էջեր 183-186:

10. Ջահուկյան Գ., *Հայերեն ստուգաբանական բառարան*: Երևան: «Աստղիկ»: 2010: 820 էջ:

11. Nikolaev S., *Database of Indo-European etymology* / <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=config&morpho=0&basename=data\ie\piet&first> (ղիտվել է 24.09.2023):

12. Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München, 1959 / <http://dnghu.org/indoeuropean.html> (ղիտվել է 24.09.2023):

13. *Wiktionary* / <https://en.wiktionary.org/wiki> (ղիտվել է 30.01.2024):

Викисловарь / <https://ru.wiktionary.org/wiki> (ղիտվել է 30.01.2024):

ОГАНЕС ЗАКАРЯН – Этимология некоторых армянских слов, возникших от ПИЕ корня *(a)u(e)- «истинный, верный, преданный». – Статья посвящена этимологии ряда армянских слов или корней, которые возникли от ПИЕ корня *(a)u(e)- «истинный, верный, преданный» и в письменном армянском языке начинаются со звука (звуков) վ- или (h)ալ-. Этимологии осуществлены на основе фонетического, лексического, семантического анализов, с использованием методов внутренней и внешней реконструкций и историко-сравнительного исследования. Использованы материалы, включенные в известные этимологические словари и исследования, а также в словари армянских диалектов. В индоевропеистике общепринято мнение, что в армянском языке слова с начальным звуком վ- не являются исконными, за исключением примерно десятка слов, которые считаются отклонениями от нормы. В настоящей статье, однако, вскрывается закономерность происхождения исконно армянских слов с начальным звуком վ-, благодаря чему предлагаются новые этимологии. В статье предлагаются новые этимологии следующих слов: վալեր, վառահ, հալալ, հալալալ, հալալալալ, հալալալալալ, ալալալալալ. Эти новые этимологии являются вкладом автора.

Ключевые слова: армянский язык, ПИЕ язык, корневые варианты, начальный звук, детерминатив, чередование, аффикс, s-mobile, сонорный звук *u, заимствование.

HOVHANNES ZAKARYAN – *The Etymology of Several Armenian Words Derived from PIE Root *(a)u(e)- «True, Faithful».* – The article is devoted to the etymology of a number of Armenian words or roots that derived from the PIE root *(a)u(e)- “true, faithful” and in written Armenian begin with the sound(s) վ- or (h)աւ-. Etymologies were carried out on the basis of phonetic, lexical, semantic analyses, using methods of internal and external reconstructions and comparative-historical research. Materials included in well-known etymological dictionaries and studies, as well as in dictionaries of Armenian dialects, were used.

In Indo-European studies it is generally accepted that the Armenian words with the initial sound վ- are non-original, with the exception of about a dozen words that are considered deviations from the norm. The present article reveals the regularity of the origin of native (inherited) Armenian words with the initial sound վ-, due to which new etymologies are put forward. Within the framework of the article puts forward the new etymologies of following words: վսվեր, վստահ, հաւստ, հավստ, հաւստար, ապաւին. These new etymologies are the contribution of the author.

Key words: *Armenian, PIE, root variants, initial sound, determinative, vowel gradation, affix, s-mobile, sonorant *u, loanword*